

Рапорт

Коим всеподданнейше доносится, что сенат отложил перенос Сечи Запорожской на новое место, до будущего удобного времени и пока польские дела в лучшее состояние придут.

РДАДА. – Ф.13. – Оп.1. – Спр.65. – Арк.1-5.

Volodymyr Poltorak

The case on transfer of Zaporozhian Sich and on suspending the fortification works in it

The publication of documents of the Russian archives of old acts exposes the reasons on transfer of Zaporozhian Sich on Micitin transportation.

УДК 94 (4Укр – 9Бес) "1812" – 057.36 (093.2)

Анатолій Хромов

**ПРОЕКТ ДУНАЙСЬКОГО КОЗАЦЬКОГО ВІЙСЬКА 1812 р.
ТА СТАВЛЕННЯ ДО КОЗАЦТВА МІСЦЕВОГО КЕРІВНИЦТВА
БЕССАРАБІЇ**

У статті публікуються документи, що ілюструють спробу створення в 1812 р. у Південній Бессарабії козацького війська за проектом штабс-капітана Шостака. На основі цих й інших архівних документів з'ясовано походження та ім'я автора проекту, визначено ставлення місцевого керівництва до козацтва.

Територія південної частини сучасної Одеської області тісно пов'язана з історією українського козацтва. В ХІХ ст. у Південній Бессарабії існували Усть-Дунайське Буджацьке козацьке військо (офіційно проіснувало лише 5 місяців у 1807 р.) та Дунайське (Новоросійське) козацьке військо (1828-1868 рр.). Крім зазначених військ існувало ще декілька проектів створення козацьких формувань, що залишилися лише на папері. Останні можуть стати цінним джерелом для більш повного розуміння історії козацьких військ та розкриття ставлення місцевої влади, взагалі, до так званого "козацького питання" в першій половині ХІХ ст.

Одним з таких нереалізованих проектів був запропонований в 1812 р. відставним штабс-капітаном Шостаком проект відновлення Усть-Дунайського козацького війська. Матеріали цієї справи зберігаються в фондах Комунальній установі "Ізмаїльський архів"⁵⁸¹. Зазначимо, що сам проект доволі відомий дослідникам⁵⁸² і в той же час жодного разу не був опублікованим повністю. Можливим поясненням такого стану речей є мета використання матеріалів цієї архівної справи: здебільшого, дослідники використовувалися матеріали справи для ілюстрації трансформації козацьких формувань регіону. Наше ж завдання – висвітлення

⁵⁸¹ Комунальна установа "Ізмаїльський архів" (далі – КУІА). – Ф.755. – Оп.1. – Спр.1.– Арк. 3-16.

⁵⁸² Див.: Бачинська О.А. Дунайське козацьке військо. 1828-1868 рр. – Одеса, 1998. – С.10.

ставлення місцевого керівництва до козацького питання – вимагає публікації проекту, що й було зроблено в рамках цієї статті.

Зауважимо, що документи дають обмаль інформації про автора проекту створення козацького війська – невідомо його ім'я та походження. Пошуки дослідників довкола загадкової фігури штабс-капітана Шостака не дали серйозних результатів. Хоча певною мірою розкрити таємницю можуть матеріали Державного архіву Одеської області, а саме справа про звільнення зі служби в канцелярії Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора колезького асесора Василя Шостака⁵⁸³. За формулярним списком цього чиновника він міг бути сином автора зазначеного вище проекту. На це опосередковано вказує дата народження – 1811 р. в сім'ї дворянина “артилерії штабс-капітана та кавалера Григорія Шостака” і успадкував від родини “20 тисяч десятин землі в Ананівському та Одеському повітах Херсонської губернії”⁵⁸⁴. На нашу думку, є цілком можливим, що штабс-капітан артилерії і кавалер Григорій Шостак міг знаходитися на військовій службі в Дунайській армії і став наприкінці наступного 1812 р. “відставним штабс-капітаном Шостаком” – автором проекту відновлення Усть-Дунайського козацького війська, який подав на розгляд головнокомандуючому цієї армії – адміралу Павлу Чичагову. Про зв'язки Григорія Шостака з найвищим керівництвом армії свідчить і той факт, що у його будинку в Одесі у 1811 р. “хворів та помер (4-го травня) головнокомандувач М.М.Каменський, який прибув туди з Молдавської армії. Шостак був його вчителем у кадетському корпусі”, згодом він позичив 20 тис. карбованців для поховання М.М.Каменського⁵⁸⁵.

Після закінчення російсько-турецької війни 1806-1812 рр. за умовами Бухарестського мирного договору територія Бессарабії була приєднана до Російської імперії. Вся військова та цивільна влада була сконцентрована в руках командуючого Дунайською армією адмірала Павла Чичагова. Крім того був сформований уряд краю, який складався з молдавських бояр і російських чиновників на чолі з боярином Скарлатом Стурдзою.

Виходячи з документів проект відновлення Усть-дунайського війська був поданий на розгляд адміралу П.Чичагову, скоріше за все восени і не пізніше 5 грудня 1812 р. (за старим стилем). В цей час він командував російськими військами у війні з Наполеоном поблизу Борисова (Білорусія). Віддаленість від Бессарабії не завадила йому в цілому схвалити проект, але в той самий час вирішення цього питання П.Чичагов передав С. Стурдзи, мотивуючи тим, що лише цивільний губернатор “знаходячись на

⁵⁸³ КУІА. – Ф.755. – Оп.1. – Спр.1. – Арк. 3.

⁵⁸⁴ ДАОО. – Ф.1. – Оп.192. – Спр.71. – Арк.1-12.

⁵⁸⁵ Гончарук Т. Роль представників українських козацьких родів в історії Одеси кінця XVIII – першої половини XIX ст. // Одеса козацька. Наукові нариси. Вид. друге, змінене та доповнене. – Одеса: Фенікс, 2008. – С. 107.

місці та маючи знаючи всі обставини, що мають відношення до губернії... й враховуючі в рівній мірі дані... настанови”⁵⁸⁶ зможе втілити в життя проект Дунайського козацького війська. Лист-відношення П. Чичагова та сам проект до Кишинева доправив сам автор штабс-капітан Шостак, який мав на місці відповісти на всі питання та зауваження Скарлата Стурдзи.

Землевласники, чиновники, купці Бессарабії виступили проти формування на території південної частини краю козацького війська. Така позиція чітко простежується у відповіді цивільного губернатора С.Стурдзи до П.Чичагов⁵⁸⁷. По суті це була нищівна критика представленого проекту по кожному з пунктів, підкріплена аргументом Павла Чичагова про те, що губернатор краще розумів місцеві обставини.

За твердженням Скарлата Стурдзи “закордонні жителі” можуть відмовитися від переселення в Бессарабію, почувши лише саму назву “військо”, хоча дивно щоб в дійсності козацькі маси населення Придунав’я відповідали цій характеристиці; іноземці та вільні верстви населення Російської імперії могли б переселитися й без зарахування в військо; зарахування до військо солдат і селян утікачів, на думку губернатора, поповнило б військо “бродягами” й визвало б незадоволення поміщиків, могло стимулювати нові втечі, а надання казенних земель під військо “залишить Бессарабію ... без податків”⁵⁸⁸. Крім того, С.Стурдза стверджував, що майбутнє військо як прикордонна охорона захищало б відносно малу територію, але в той самий час істотно заважало б такій важливій справі як торгівля, виходячи з досвіду існування колишнього Усть-Дунайського Буджацького козацького війська. Тому новий проект влаштування козацького війська на півдні Бессарабії у керівників краю асоціювався лише з подіями 1807 р. – а саме втечами селян та чутками про гайдамацтво усть-дунайських козаків⁵⁸⁹. До того ж губернатор виказав певні знання з історії козацьких формувань, зауваживши, що зібране з різних верств військо ніколи не зможе бути таким як Чорноморське, що складалося з козаків, які звичні до такого життя.

Зрозуміло, що з подібними коментарями П. Чичагов, який відходив вже від державних справ, погодився й підтримав рішення про недоцільність формування нового війська.

Звернемо увагу, на той факт, що мотивації відмові С.Стурдзи могло бути й не бажання місцевих землевласників та чиновників перерозподіляти земельний фондкраю, адже формування війська

⁵⁸⁶ КУІА. – Ф.755. – Оп.1. – Спр.1. – Арк. 3

⁵⁸⁷ Там само. – Арк.7-15 зв.

⁵⁸⁸ Там само. – Арк.10.

⁵⁸⁹ Бачинский А.Д. Народная колонизация Придунайских степей в XVIII – начале XIX ст.: Дис. ... канд. ист. наук. – Одесса, 1969. – С. 246-260; Козацтво на Півдні України. Кінець XVIII-XIX ст. – Одеса, 2000. – С.120-124.

обов'язково мало поставити питання про виділення землі для заснування станиць та військового козацького юрту.

Таким чином, проект про влаштування на півдні Бессарабії Дунайського козацького війська в 1812 р. яскраво ілюструє неоднорідне ставлення російських посадовців до козацького питання. Погоджений на високому рівні проект штабс-капітана Шостака розбився о скелю невдоволення цивільної влади. В дійсності місцеві керівники не ухвалювали рішення про формування того чи іншого війська, але, мали всі можливості впливу по рішенню таких проблем.

На цьому прикладі можна простежити й особисте ставлення окремих керівників щодо козацтва й це потрібно враховувати дослідникам.

Публікація тексту документів здійснюється популярним методом зі збереженням фонетичних і стилістичних особливостей оригіналу. Твердий знак в кінці слів не відтворюються. Застарілі кириличні літери замінюються на відповідні їм сучасні. У тексти документів три крапки вказують на пропуски або пошкодження у тексті.

Документи:

Документ №1. Проект Дунайського козацького війська штабс-капітана Шостака надісланий головнокомандуючим Дунайською армією П.Чичаговим Бессарабському цивільному губернатору С. Стурдзі

Одним из средств для населения Бесарабии может почитаться старание привлечь в область сию разного звания людей дарованием им выгод и преимуществ, которыми пользуются Черноморские таманские казаки.

Из сего ожидать можно сугубой пользы:

1. люди сии сделавшись полезными составили бы в то же время и войско наподобие казацкого,
2. войско сие будет служить пограничною стражею, охраняя жилища свои, в случае надобности оно может быть употреблено со временем... [в нуждах] Государства.

Отставной штабс-капитан Шостак берет на себя привести сие в исполнение, предлагая составить военное население сие :

1. из всех тех иностранцев холостых и семейных;
2. из всех людей свободного состояния в России и
3. бежавших из России за Днестр и в другие заграничные места, включая в то число и самих беглых солдат, где им будет даровано прощение и они пригласятся к вступлению в сие войско.

Люди сии, будучи один раз приняты в дунайское войско, исключаются уже от обязанности возвратится в прежнее состояние, и останутся навсегда с потомством дунайскими казаками.

Главнейшие постановления, которые полагает он нужным присвоить новому войску сему, суть:

1. чтоб отдать оному в вечное и потомственное владение земли в Бесарабии между Днестром и Дунаем, кои буджацкие татары за владением турецкого и самые турки занимали;
2. освободить навсегда от казенных податей всех сих поселенцев;
3. освободить их от воинских постоев, кроме временно проходящих команд, и в потребных случаях для пограничной стражи;
4. дать им все прочие привилегии, Черноморцам предоставленные.

Население, таким образом, Бесарабии поручается кошевому атаману сего войска. Он будет избирать других чиновников, по обряду таманских Черноморцев и представлять их на утверждение Гражданскому Губернатору. Прием же желающих вступить в сие войско производить в Бендерах, Акермане, Килие и Измаиле. Предоставляя впрочем являться и в тех российских местах, где будут находиться чиновники сего войска, по предмету сему командированные.

Документ №2. Відповідь головнокомандуючого Дунайською армією адмірала П.Чичагова на рапорт Бессарабського цивільного губернатора С.Стурдзи

Рапорт Вашего Превосходительства от 5 декабря прошлого 1812 года №576 я получил. Благодарю Вас за благоразумные суждения ваши основанные на опытности и местных сведениях, а паче за откровенность, которою сопроводили ваш рапорт, и предоставляю вам дать знать штабс-капитану Шостаку, что на предположение его о заведении в Бессарабской области войска по образу Черноморских казаков, я не согласен.

(Підпис) П.В.Чичагов

№111
Января 12 дня
1813 года
г.Стразбург

КУИА. – Ф.755. – Оп.1. – Спр.1. – Арк.4-5,16.

**Anatoliy Khromov
Projects Cossack troops in 1812 and policy in relation to Cossacks of local leadership Bessarabia**

The article published two documents that illustrate the creation of an attempt in 1812 in South Besarabia Cossack troops on the draft shtabs-captain Shostak. Based on these and other archival documents adopted attempt to ascertain the origin and the author's name and trace the attitude of local leadership to the Cossacks issue.

УДК 94(477.74):304.436.2:929